

891.85

U-40

4858

№ 6521

ՀԻՆՐԻԽ ՍԵՆՍԵԻԻԶ

Spencer

ԵՏԵՒԵՆՔ ՆՐԱՆ

Տ Փ Խ Ի Ս

Տպարան Մ. Հարաձևի և Ընկ., Նիկ. 21

1898

891.85-3

U-40

ՀԵՆՐԻԽ ՍԵՆՍԵՆԻՆԶ

պր.

ԵՏԵՒԵՆՔ ՆՐԱՆ

1002
4669
1997

9

Տ Փ Խ Ի Ս

Տպարան Ս. Հարաձեի և Ընկ., Նիկ. 21

1898

3768

Սիրելիք Նիկողայոս եւ Մուշեղ.

Շարունակ մտածելով Ձեր ապագայի
մասին, ես որոշեցի դարուս նշանաւոր
վիպագրող Հ. Սենկեւիչի այս գրոյցը՝ «Հե-
տեւե՛նք Նրան», թարգմանել եւ նուիրել
Ձեզ որպէս առաջնիդ հայր եւ երկրոր-
դիդ հօրեղբայր:

Մեծ եւ շատ խրատական դաս է
թագնուած այդ գրոյցի մէջ: Յիննայի ու
Անտէայի կեանքը աչքի առաջ ունեցէք.
Նիւթական եւ մտաւոր հարստութեանց տուած ա-
մենատեսակ բարիքները դեռ եւս շատ քիչ են
մարդու երջանկացնելու համար:

Իսկական երջանկութեան ճանապարհը ցոյց
է տալիս Գողգոթայի Նահատակը:

Սիրեցէ՛ք Նրան: Հետեւեցէ՛ք Նրան:

Եւ միշտ երջանիկ կլինիք:

Այս է իմ՝ Ձեզ աւանդած կտակը:

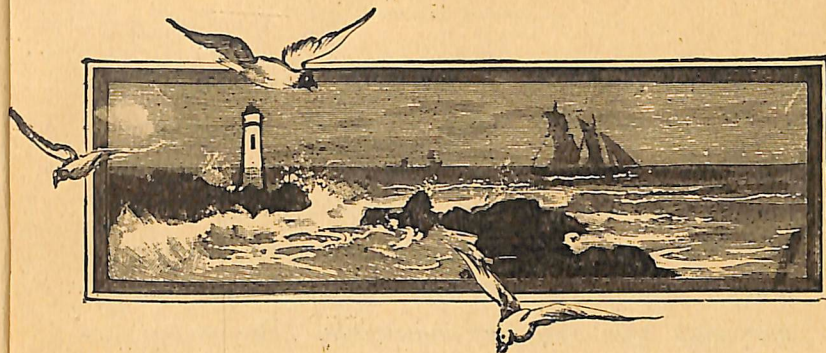
Յակոբ Ադամյան

25 փետրուարի 1898 թ.

Բագու

Дозволено цензурою Тифлисъ, 13 Марта 1898 г.

2011

Ա.

այոս Սենտիմոս Յիննան Հոով-
մէական ագնուական էր։
Նա իւր երիտասարդու-
թիւնն անց էր կացրել
լէգիոնների, զինուորական
խստակեաց կեանքի մէջ։
Իսկ յետոյ վերադարձաւ
Հոովմ, որպէս զի վայելէ
փառք, կեանք և իւր ահագին, թէև խանդարուած՝
կարողութիւնը։ Նա միանգամից յարձակուեց ամեն
բանի վրայ և շուտով յազեցաւ այն ամենից, ինչ
որ կարող էր տալ յաւիտենական քաղաքը։

Գիշերներն անց էր կացնում խնջոյքներում քաղաքից դուրս գտնուող հոյակապ այգեստաններում. ցերեկները վարժում էր զինամարտների մօտ, խօսակցում էր հռետորների հետ, լինում էր բաղնիքներում, ուր զանազան հակաճառութիւններ էին տեղի ունենում և ընդ սմին քաղաքի բարձր դասակարգի կեանքից բամբասանքներ էին հաղորդում կրկէսներում և գլադիատորների մրցանքներում, Թրակացի վհուկների և Արշիպելագոսի կղզիներից եկած հրաշալի պարող կանանց միջև:

Հռչակաւոր Լուկուլոսը մօր կողմից նրա ազգական էր. և Յիննան ժառանգել էր նրանից նրա բաճաշակ խորտիկների սէրը: Նրա սեղանին մատակարարում էին յունական գինիք, Նիապոլեան օստրէք և Պոնտոսի գերմարախ՝ մեղրի մէջ եփած:

Այն ամենը, ինչ որ կար հռովմում, Յիննան էլ պէտք է ունենար՝ սկսած Կարմիր ծովի ձկնեղէնից մինչև Բորիսթէնի եղերից բերած սպիտակ թաւուտ կաքաները: Սակայն նա կեանքի բարիքները վայելում էր ոչ թէ որպէս ազահ զինուոր, այլ նրաբաճաշակ պատրիկեանի նման: Նա իւր վզին մի համոզմունք էր կապել, բայց դուցէ իրօք էլ համոզուած էր, թէ սիրում է գեղարուեստի արդիւնքները, օրինակ՝ Կորնթոսի աւերակներից հանած արձաններ, Ատտիկէից բերած քանդակներ, էտրուրիայի կամ մառախլապատ Սերակումի ծաղ-

կանօթներ, և առ հասարակ այն ամենայն բաները, որոնք լցնում են պատրիկեան կեանքի դատարկութիւնը: Որպէս գիտակ և սիրող՝ այդ բաների մասին խօսում էր Յիննան անատամ ծերերի հետ, որոնք սեղանին մօտենալուց առաջ իրանց ճաղատ գլուխները ծածկում են վարդեայ պսակով և խնջոյքից յետոյ ծամում են հելլոտրոպի ծաղիկներ, որպէս զի շնչառութիւնները անուշահոտ լինի:

Նա լաւ էր հասկանում Գիկերոնի պարբերութեանց գեղեցկութիւնը, հորացիոսի կամ Ուիլզիոսի ռոտանաւորները: Դաստիարակուած լինելով աթենացի հռետորի մօտ, նա կարողանում էր անսայթաք խօսել յունարէն, Իլիականից անգիր գիտէր ռմբողջ հատուածներ և զինու բաժակի առջև կարող էր երգել Անակրէոնի երգերից այնքան, մինչև բոլորովին հարբէր ու ընէր: Իւր ուսուցչի և ուրիշ հռետորների շնորհիւ նա շփուել էր և՛ փիլիսոփայութեան հետ, և դրանից գիտէր այնքան, որ հասկանում էր երբեմն էլլադսոյում ու գաղութներում կառուցուած զանազան շէնքերի իմաստը, բայց միևնույն ժամանակ այն էլ գիտէր, որ այժմ դրանք բոլորը աւերակներ են դարձած:

Անձամբ ճանաչում էր շատ ստոյիկների. դրանց չէր սիրում, որովհետև աւելի քաղաքական կուսակցութիւն էր համարում և մարդատեացներ, որոնք արհամարհում են կեանքի վայելքները: Յաճախ նրան սեղանակից էին լինում սկեպտիկներ, իւրաքանչիւր

խորտիկ վայելելուց յետոյ՝ մինչև նոր խորտիկը կրբերէին, նրանք կործանում էին փրկսփայական սխտեմներ, և բարձրացնելով զինու բաժակները՝ ասում էին, թէ հաճոյքը ունայնութիւն է, ճշմարտութիւնը՝ անհասանելի և թէ իմաստունի նպատակը կարող է լինել միայն մեռեալ հանգստութիւնը:

Այդ ամենը Յիննայի մի ականջով մտնում, միւսովը դուրս էր գալիս, բայց հոգու խորքը չէր թափանցում: Ո՛չ մի կարծիքի չէր հաւատում և չէր էլ ուզում հաւատալ: Կատոնի անձնաւորութեան մէջ տեսնում էր մեծագոյն հաստատակամութեան և յիմարութեան միաւորութիւն: Կեանքը նմանեցնում էր ծովի, որի վրայ փչում են հողմերը՝ դէպի որ կողմը կամենում են. և միակ իմաստութիւն այն արուեստն էր համարում, որ մարդ իւր առաջատաներն այնպէս բանայ, որ հողմերը նրան գիւրութեամբ առաջ շարժեն:

Բացի դրանից նա սիրում էր իւր լայն ուսերը, առողջ ստամոքսը և իւր հռովմէական գեղեցիկ գլուխը՝ արծուային ըթով: Նա հաւատացած էր, որ այդ ամենով կարելի է մի կերպ անցկացնել ամբողջ կեանքը:

Թէև Յիննան չէր պատկանում սկեպտիկեան դպրոցին, բայց կեանքի մէջ սկեպտիկ էր և ընդ դմին՝ գեղսնեան. գիտէր, որ հաճոյքը երջանկութիւն չէ. էպիկուրոսի իսկական վարդապետութեան հետ

ծանօթ չէր, բայց իրան էպիկուրեան էր համարում: Առ հասարակ նա փրկսփայութեան վրայ նայում էր որպէս մտաւոր զինամարզութեան վրայ, որ նոյնպէս լաւ է, որպէս և զինամարզների սովորեցրածը: Երբ խօսակցութիւնը ձանձրացնում էր նրան, ապա գնում էր կրկէս՝ թափուով արեանը նախելու:

Ո՛չ մի բանի չէր հաւատում, ոչ առարինութեան, ոչ ճշմարտութեան և ոչ երջանկութեան. նա հաւատում էր միայն գուշակութեան: Ունենալով իւր նախապաշարմունքները, նա հետաքրքրութեամբ էր նայում Արեւելի խորհրդաւոր կրօններին: Ստրուկների համար, կարելի է ասել, բարի էր, եթէ միայն ժամանակաւոր տաղտկութիւնը նրան խտասիրտ չէր դարձնում: Յիննան կարծում էր, թէ կեանքը զինու սափոր է և որքան ընտիր գինիով լցնես, այնքան աւելի թանկագին կլինի. ուստի և աշխատում էր իւր սափորը ամենաընտիր գինիով լցնելու: Ո՛չ որի և ոչ մի բան չէր սիրում. բայց հաւանում էր շատ բաներ, ի թիւս որոց իւր գլուխը և իւր գեղեցիկ պատրիկեան ոտները:

Իւր շուայտ կեանքի առաջին տարիներում նա զարմացնում էր հռովմը իւր տարօրինակութիւններով. վերջապէս այդ էլ նրան ձանձրացրեց. և նա զարձաւ անտարբեր դէպի ամեն ինչ:

Բ.

Երջ ի վերջոյ նա աղբատացաւ:
Յիննայի բոլոր կայ-
քը պարտատէրերը
վերցրին, նրան բա-
ժին թողնելով միայն
յոգնածութիւն, որ
վաստակւում է ուժից
վեր աշխատութիւնից
յետոյ, չափազանց

կշտացած տրամադրութիւն և դարձեալ մի՛ բոլորո-
վին անսպասելի բան, այն՝ է սարսափելի անհանգըս-
տութիւն: Իսկապէս նա վայելից հարստութիւն, վա-
յելից սէր, ինչպէս հասկանում էր այն ժամանա-
կուայ աշխարհը, վայելից շքեղութիւն, չղինուորա-

կան փառք. շատ թէ քիչ ճանաչեց մարդկային մրտ-
քի սահմանները, չփուեց արուեստի ու բանաստեղ-
ծութեան հետ: Այդ պատճառով նա կարող էր դա-
տել, թէ ստացել է կեանքից այն ամենը, ինչ որ
նա կարող էր տալ: Այն ինչ այժմ նա զգում էր,
որ անտարբեր է գտնուել դէպի մի բան, դէպի մի
արտակարգ կարևոր բան: Բայց չգիտէր, թէ դա
ինչ բան է. և դրա վրայ ի դուր գլուխ էր կոտ-
րում: Յաճախ նա փորձ էր անում ձեռք բաշել այդ
մտքերից, թօթափել իւր վրայից այդ անհանգստու-
թիւնը, հաւատալ՝ թէ կեանքի մէջ այլ ևս մի բան
չկայ, որ ինքը չիմանար և թէ չէր էլ կարող լի-
նել: Բայց նրա անհանգստութիւնը նուազեցու տեղ
աճում էր մինչ այն աստիճան, որ նրան թւում էր,
թէ ինքը անհանգիստ է ոչ միայն իւր անձի, այլ
ամբողջ Հռովմի համար: Միևնոյն ժամանակ նա թէ
նախանձում էր սկեպտիկներին և թէ նրանց յիմար
էր համարում, որովհետև նրանք ապացուցանում
էին, թէ ոչինչը կարելի է գեղեցիկ կերպով լցնել
ոչնչով: Կարծես նրա մէջ այժմ երկու անձն էին
ամփոփւում, որոնցից մէկը զարմանում էր իւր ան-
հանգստութեան վրայ, իսկ միւսը ակամայ ընդու-
նում էր, թէ դա հիմնաւոր է:

Իւր բոլոր կայքը վատնելից յետոյ՝ Յիննան ա-
մենակարող ազգակցական կապերի ու ազգեցու-
թեանց շնորհիւ ոտացաւ Ալեքսանդրիայի կառա-
վարչի պաշտօնը: Այդտեղ ուղարկեցին նրան մա-

սամբ այն նպատակով, որ նա այդ հարուստ երկրում նոր կարողութիւն ձեռք բերէ: Բայց Յիննայի անհանգստութիւնը նրա հետ միասին նաև նստեց և ուղեկցեց նրան մինչև պաշտօնատեղին: Յիննան կարծում էր, թէ Ալէքսանդրիայում չնորհիւ պաշտօնական պարտաւորութեանց, նոր մարդկանց, նոր աշխարհի ու նոր տպաւորութեանց կազատուի ձանձրալի ուղեկցից: Բայց սխալուեց: Անցաւ մի ամիս, անցան երկու ամիս, բայց ինչպէս Իտալիայից բերած Դեմետրայի հատիկը Դելտայի բեղմնաւոր հողում աւելի չբեղ է աճում, այնպէս էլ նրա անհանգստութիւնը, որ փոքրիկ թուփ էր, աճեց, սաղարթախիտ ծառ դարձաւ և սկսեց հետզհետէ աւելի և աւելի մեծ ստուեր ձգել Յիննայի հոգու վրայ:

Յիննան փորձեց իւր անհանգստութիւնը խեղդել այնպիսի կեանքով, որպիսին անց էր կացնում հռովմում, բայց անյաջող: Թէև Ալէքսանդրիան հռչակապէս քաղաք է, ուր վիստում են յոյն գեղեցկուհիները՝ փայլուն մազերով և երեսի ընդոյշ գոյնով, երեսի, որ եզիպտական արևը ծածկում է սաթի թափանցիկ թխութեամբ, բայց այդ հելլենուհիների գրկումն էլ Յիննան հանգիստ չգտաւ:

Երբ այդ աշխատութիւններն էլ ապարդիւն անցան, նա սկսեց ինքնասպանութեան մասին մտածել: Այստեղ նրա ծանօթներից շատերն են կեանքի հոգսերից այդ ճանապարհով ազատուել, և այն էլ

աւելի չնչին պատճառներից դրդուած, քան իւրն էր: Ոմանք այդ ճանապարհն ընտրեցին ձանձրոյթից դրդուած, միւսները՝ ներքին դատարկութիւնից, երրորդները կեանքի բարիքները վայելելու ցանկութիւն շունենալուց: Եթէ ստրուկը կարողանում է թուրը ձեռքին ամուր բռնել, ապա բաւական է և մի վայրկեանը:

Յիննան այդ մտքի վրայ հաստատ կանգ առաւ և արդէն վճռել էր իրապօրծել, բայց մի օտարոտի երազ արգելք եղաւ: Նրան երևաց որ իրան անց են կացնում մի գետից. և գետի միւս ափին տեսաւ իւր անհանգստութիւնը՝ նուազած ստրկի կերպարանքով, դա խոնարհուեց Յիննայի առջև ու ասաց. «Ես եկայ՝ քեզ դիմաւորելու»: Յիննան վախեցաւ. նա հասկացաւ, որ եթէ անդրգերեզմանեան կեանքի մասին չէ կարող անվրդով մտածել, ապա ուրեմն մահից յետոյ էլ անհանգստութիւնից չի ազատուիլ:

Այդքան վատթար դասաւորուած հանգամանքների շնորհիւ նա վճռեց մօտենալ իմաստուններին, որոնցով վիստում էր Սերապէումը: Կարծում էր, թէ այնտեղ իւր հանելուկի վճիռը կգտնի. բայց իմաստունները չկարողացան հանելուկը լուծել: Միայն նրան «տու մինիցիու» անուանեցին, մի տիտղոս, որ տալիս էին բարձրաստիճան հռովմայեցիներին: Սկզբում դա փոքր միտիթարութիւն էր, և

իմաստունի տխուր տրուած մի մարդու, որ չէր կարող պատասխանել, թէ ինչն է իրեն դրադեցնում, Յիննային հեղուծիւն կարող էր թուալ. սակայն նա դեռ մտածում էր, թէ գուցէ Սերապետմը միանգամից չէ իւր ամբողջ իմաստութիւնը բաց անում. և յոյսը չէր կտրում:

Ալէքսանդրիայի իմաստունների մէջ ամենագործունեան Աթենացի ազնիւ Տիմոնն էր. մի քանի տարի էր, որ նա ապրում էր Ալէքսանդրիայում, ուր եկել էր յատկապէս եղիպտական խորհրդաւոր գիտութիւնն ուսումնասիրելու: Նրա մտին ասում էին, թէ մատենադարանում մագաղաթ կամ պապիրոս չկայ, որ կարգացած չլինի: Միով բանիւ, ինչպէս ասում էին, նա գիտէր մաքդկային ամբողջ իմաստութիւնը, ընդ սմին հեղ է և թափանցող: Բազմաթիւ իմաստականների և բթացած ուղեղով կոմենտատորների միջև Յիննան միանգամից ընտրեց Տիմոնին և չուտով հետը ծանօթութիւն հաստատեց. իսկ այդ ծանօթութիւնը քիչ ժամանակից յետոյ բարեկամութեան փոխուեց:

Նրիտասարդ հռովմայեցին զարմանում էր այն պերճախօսութեան վրայ, որով ծերունին խօսում էր բարձրագոյն իրերի մասին, որոնք վերաբերում են մարդու կոչմանն ու աշխարհին: Առանձնապէս նրան զարմացնում էր այն հանդամանքը, որ Տիմոնի դատողութեան հետ խառն էր մի ինչ որ տրտմութիւն:

Վերջերում, երբ նրանք աւելի մտերմացան, Յիննան վճռեց հարցնել իմաստունին նրա տրտմութեան պատճառը և միևնոյն ժամանակ նրա առջև բանալ իւր սիրտը:

կեանքիս առեղծուածը, ապա ուրեմն և ոչ որ կարող է լուծել:

Տիմոնը երկար նայում էր իւր առջև տարածուած ջրային հայելուն, որի մէջ արտացոլում էր երկեղջիւր լուսինը. վերջապէս ասաց.

—Տեսէ՛լ ես արդեօք այն թռչուններին, որոնք ձմեռը հիւսիսից թռչում, այս կողմերն են գալիս. և գիտե՛ս արդեօք, թէ նրանք եգիպտոսում ինչ են որոնում:

—Գիտեմ. ջերմութիւն և լոյս:

—Մարդկային հոգին ևս ջերմութիւն է որոնում. այդ ջերմութիւնը կայանում է սիրոյ մէջ: Իսկ լոյսը ճշմարտութիւնն է, ուրիշ ոչինչ: Բայց թռչունները գիտեն, թէ ուր են թռչում իրանց բարիքների համար. այն ինչ մեր հոգիքը թռչում են առանց ճանապարհ ճանաչելու, տխուր և անհանգիստ:

—Ազնիւ Տիմոն, ինչո՞ւ համար նրանք չեն կարողանում ճանապարհը գտնել:

—Առաջ մեր բոլոր հանգստութիւնը աստուածներիցն էր. իսկ այժմ դէպ աստուածներն եղած հաւատն սղառուել է, ինչպէս ձէլթը՝ կանթեղի մէջ: Չատերը կարծում էին, թէ փիլիսոփայութիւնը հոգիների համար ճշմարտութեան արեղակ կղառնայ. իսկ այժմ, ինչպէս տեսնում ես, հռովմում, Աթէնքում և այստեղ նրա փլատակների վրայ նստած են սկեպտիկներ, որոնք կարծում են, թէ աշխարհին

Գ.

իննան ու Տիմոնը, մի անգամ երեկոյեան, հողու անդրդերեզմանական կեանքի մասին եղած ազմկայի վիճարանութիւնից յետոյ, նստել էին մի բարձրաւանդակի վրայ, որի առջև տարածւում էր ծովը: Յիննան բռնեց ծերունու ձեռքը և պատմեց նրան, թէ ինչն է իւր կեանքի թախիծը և թէ ինչո՞ւ ինքը ցանկացաւ մերձենալ Սերապէուսի գիտուններին ու փիլիսոփաներին:

—Գոնէ, ասաց նա, ես ի դուր չկորցրի ժամանակս, և այն շահեցայ, որ քեզ հետ մտերմացայ. այժմ ես համոզուած եմ, որ եթէ դու չեղձանես

հանգստութիւն են տալիս, բայց իրօք հակառակն է լինում: Լոյսից և ջերմութիւնից հեռանալ՝ կնշանակէ հողին խաւարի մէջ թողնել. իսկ խաւարը անհանգստութիւնն է: Եւ այսպէս ձեռները տարածած՝ մենք խարխափում ենք խաւարի մէջ և ելք ենք որոնում:

— Միթէ դու էլ չես գտել այդ ելքը:

— Դժբախտաբար չեմ գտել. դու գուարճութիւնների մէջ որոնեցիր այն, իսկ ես մտածողութեան. բայց և այնպէս մեզ երկուսիս էլ խաւարն է պատում: Բայց ասեմ, միայն դու չես տանջւում. այլ քեզանում տանջւում է և աշխարհի ողին: Չմտ ժամանակ է արդեօք, որ աստուածներին չես հաւատում:

— Հռովմում ամենքն են աստուածներին յարգում. նրանց բերում են Ասիայից ու Եգիպտոսից. բայց անկեղծօրէն հաւատում են միայն բանջարավաճառները, որոնք առաւօտները բաղաք են գալիս:

— Եւ նրանք միայն հանգիստ են ապրում:

— Այդպէս էլ նրանք, որոնք այստեղ կատուներին ու սոխի գլխներին են երկրպագում:

— Կամ ինչպէս նրանք, որոնք կուշտ գաղանների պէս յագենալուց յետոյ՝ միայն քնել են ցանկանում:

— Եթէ այդպէս է, արժէ ուրեմն ապրել:

— Բայց միթէ մենք գիտենք, թէ մահը մեզ ինչ է տալու:

— Ապա ուրեմն ինչ տարբերութիւն կայ քո և սկեպտիկների միջև:

— Սկեպտիկները հաշտւում են խաւարի հետ կամ երեցնում են, թէ հաշտւում են. բայց ես խաւարի մէջ տանջւում եմ:

— Եւ փրկութիւն չես նախատեսում:

Տիմոնը մի փոքր լռեց. ապա մի տեսակ տառամունքով պատասխանեց.

— Սպասում եմ:

— Ո՞ր տեղից:

— Չգիտեմ:

Յետոյ նա գլուխը ձեռքին խոնարհեց և կարծես բարձրաւանդակի վրայ տիրող լռութեան աղ-դեցութեան տակ՝ ասաց հանդարտ ձայնով.

— Զարմանալի է, երբեմն ինձ թւում է, որ եթէ աշխարհում աւելի բան չլինէր, քան թէ մենք գիտենք, և եթէ մենք աւելի ոչինչ դառնալ չկարողանայինք, քան թէ ենք այժմ, ապա մեր մէջ անհանգստութիւն չէր լինիլ... Եւ այսպէս հիւանդութեան աղբիւրի մէջ ես առողջանալու յոյսն եմ որոնում: Դէպի Օլիմպոսն ու փիլիսոփայութիւնն եղած հաւատը վաղուց է մեռել. առողջանալու համար հարկաւոր է գտնել մի նոր ճշմարտութիւն, որ ես դեռ չեմ ճանաչում

Հակառակ սպասածին՝ այդ խօսակցութիւնը

Յիննային ահագին թեթևութիւն տուաւ: Լսելով, որ միայն ինքը չէ հիւանդ, այլ ամբողջ աշխարհը, նա այնպէս զգաց, թէ մէկը նրա վրայից մի ահագին ծանրութիւն վերցրեց և բաժանեց ու դրաւ միլիոնաւոր մարդկանց ուսերի վրայ:

Դ.

Իշ ժամանակից յետոյ Յիննային ծերունի յոյնի հետ կապող բարեկամութիւնն աւելի սերտացաւ: Այժմ նրանք յաճախ էին այցելում միմեանց և փոխանակում որպէս մտքերը, նոյնպէս էլ ազուհացը: Վերջապէս Յիննան, չնայելով կեանքից առած իւր փորձառութեանն ու յոգնածութեանը, դեռ ևս այնքան երիտասարդ էր, որ կեանքը չէր կարող նրա համար պահած չունենալ որեւէ նոր հրապոյր: Այդ հրապոյրը գտաւ նա Տիմոնի միակ դստեր՝ Անտէայի մէջ:

Ալեքսանդրիայում Անտէայի փառքը նուազ չէր

Նրա հօր փառքից: Նրան երկրպագում էին բոլոր ազնիւ հռոմայեցիք, որոնք ծանօթ էին Տիմոնին, յոյները, Սերապէումի փիլիսոփաները և մինչև անգամ ժողովուրդը: Տիմոնը նրան կանանոցում փակուած չէր պահում, ինչպէս առ հասարակ փակում էին ուրիշ կանանց, և աշխատում էր հաղորդել նրան իւր բոլոր գիտութիւնները: Երբ Անտէան երեխայութեան հասակից դուրս եկաւ, հայրն սկսեց կարգաւ նրան յունարէն, լատիներէն և եբրայերէն գրքեր: Օժտուած լինելով անսովոր յիշողութեամբ և զարգացած բազմալեզու Ալէքսանդրիայում, նա հեշտութեամբ սովորեց այդ լեզուները, ուստի և իւր մտքերով դարձաւ հօր ընկերը. նա մասնակից էր այն վիճաբանութիւններին, որոնք տեղի էին ունենում Տիմոնի տանը սիմպոզիոնների ժամանակ: Յաճախ դժուարին խնդիրների լաբիւրինթոսից Արիադնէի նման կարողանում էր ելք գտնել և իւր հետ ուրիշներին էլ դուրս բերել:

Հայրը զարմանում էր Անտէայի վրայ և յարգում էր նրան: Բացի դրանից նա չըջապատուած էր խորհրդաւորութեան և մինչև անգամ սրբութեան արէջով, յաճախ նա այնպիսի մարգարէական երազներ էր տեսնում, որոնք անմերձեանալի են այլ մահականացուների համար: Ծերունի իմաստունը սիրում էր նրան իւր հոգու պէս. նա վախենում էր կորցնել նրան, որովհետև Անտէան յաճախ էր ասում հօրը, թէ երազումը երևում են իրեն թշնամի ոգի-

ներ և մի զարմանալի լոյս, որի մասին չգիտէ կեանքի, թէ մահումն աղբիւր է: Իսկ առ այժմ Անտէային չըջապատում էր միայն սէրը. Տիմոնի տունը յաճախող եղիպտացիք նրան անուանում էին Լաոոս, թերևս այն պատճառով, որ այդ ծաղիկը Նեղոսի ափերում աստուածային յարգանքներ էր վայելում, բայց թերեւ և նրա համար, որ ով մի անգամ տեսնում էր Անտէային, նա մոռանում էր ամբողջ աշխարհը:

Նրա գեղեցկութիւնը հաւասար էր իմաստութեանը: Եգիպտոսի արեւը չէր այրել նրա երեսը, որի վրայ արշալոյսի վարդակարմիր ճառագայթները կարծես փակուած էին մարգարտեայ թափանցիկ խեցիի մէջ. նրա աչքերը անդրադարձնում էին Նեղոսի կապուտակութիւնը. իսկ հայեացքը կարծես դուրս էր գալիս Նոյնալիսի խորհրդաւոր խորքերից, որպէս և այդ գետի ջրերը: Երբ Յիննան առաջին անգամ տեսաւ նրան, վերադառնալով տուն՝ ջերմաջերմ տենչաց նրա պատուին մի անգրի կանգնել իւր տան նախագաւթում և սպիտակ ազանիք գոհել նրան: Իւր կեանքում նա հազարաւոր կանայք էր տեսել, սկսած հիւսիսի սպիտակ թերթերունքներով և ցորենի հասունացած հասկի գոյնի մազերով դուստրներէից մինչև լաւայի նման սև նումիդոնիք, բայց մինչև այսօր չէր տեսել ոչ այդպիսի երես և ոչ այդպիսի հոգի: Եւ որքան յաճախ էր տեսնում, այնքան աւելի էր ճանաչում նրան: Որքան յաճախ

էր զրուցում նրա հետ, այնքան աւելի սքանչանում:
Թէև Յիննան աստուածներին չէր հաւատում, բայց
երբեմն թոյլ էր տալիս իրեն ենթադրել, թէ Ան-
տէան Տիմոնի դուստրը չէ, այլ երկնքի զաւակ՝ կէս
մահկանացու և կէս անմահ:

Շուտով նա սիրեց Անտէային խոր, անկեղծ
սիրով, որ բոլորովին նման չէր նրա առաջուայ ըզ-
զացումներին, ինչպէս էլ Անտէան նման չէր միւս
կանանց: Նա կամենում էր Անտէային տիրանալ
թէկուզ հէնց այն նպատակով, որ նրան նուիրէ իւր
ամբողջ կեանքը և պաշտէ նրան ինչպէս մի կուռ-
քի: Գերադասում էր աղքատ լինել միայն Անտէայի
հետ, քան թէ Կեսար՝ բայց առանց նրա: Եւ ինչ-
պէս ծովային հոսանքը անդիմադրելի ոյժով յափըշ-
տակում է այն բոլորը, ինչ որ նրա մէջն է ընկ-
նում, այդպէս էլ Յիննայի սէրը յափշտակեց նրա
հոգին, սիրտը, մտքերը, նրա օրերը, գիշերները և
այն ամենը, որից կազմւում է կեանքը: Քիչ ժա-
մանակից յետոյ նոյն սէրը յափշտակեց և Անտէային:

Tu felix Cinna! ասում էին նրա ընկերները:

Tu felix Cinna! կրկնում էր Յիննան ինքը, երբ
Անտէայի աստուածային շրթուները արտասանում էին
այս սրբազան բառերը. «Ուր դու ես, Կայոս, այն-
տեղ էլ ես Կայոսուհիս եմ». այդ ժամանակ նրան
թւում էր, թէ իւր երջանկութիւնը ծովի նման ան-
հուն և անսահման է լինելու:

Ե.

ի տարուայ ընթացքում նո-
րատի կինը գրեթէ աս-
տուածային պատիւներ էր
վայելում. իւր ամուսնու
համար նա աչքի բիւր էր,
սէր էր, իմաստութիւն և
լոյս էր: Բայց իւր բաղ-
դաւորութիւնը ծովի հետ համեմա-
տելով, Յիննան մոռացել էր, որ ծո-
վում տեղատուութիւններ էլ են լինում:

Մի տարուց յետոյ Անտէան մի սարսափելի
հիւանդութեան ենթարկուեց. նրա երազները զար-
հուրելի տեսիլների փոխուեցան, որոնք ծծում էին
նրա կեանքի հիւթը: Արշալոյսի ճառագայթները
հանգան, մնաց միայն մարգարտեայ խեցիի թա-

փանցկութիւնը. ձեռներն սկսուեցին հալուել, աչքերը խոր ընկան և վարդակարմիր լոտոսն սկսեց սպիտականալ, այնպէս սպիտակ, ինչպէս մեռեալի դէմքը: Հօտտով նկատեցին, որ Յիննայի տան վերեն ուրուրներ են պտոյտներ անում. իսկ այդ Եգիպտոսում մահուան նախագուշակութիւն էր համարւում: Անտէայի տեսիլները հետզհետէ աւելի և աւելի դարհուրելի էին դառնում: Միջօրէի ժամերին, երբ արեւը հեղհեղում էր աշխարհս պայծառ լոյսով և քաղաքը խորասուզւում էր կէս քնի մէջ, Անտէային թւում էր, թէ շուրջը անտեսանելի արարածների արագ րայլերի ձայնն է լսում, իսկ օդի խորքում տեսնում է մեռեալի չոր ու դեղին մի դէմք, որ նայում է իրեն սև աչքերով: Այդ աչքերը անթարթ յառւում էին Անտէայի վրայ և կարծես թէ նրան հրաւիրում էին խորհրդաւոր գաղտնիքներով լի մի աշխարհ: Այդ ժամանակ Անտէան տենդից բռնուածի պէս դողում էր. ճակատը թալկանում ու ծածկւում էր քրտնքով. և ամենքից աստուածացրուած այդ քրմուհին դառնում էր անզէն և սարսափահար երեխայ: Նա դէմքը ծածկւում էր ամուսնու կրծքի մէջ և կրկնում էր սպիտակացած շրթութունքներով. «Ազատիր ինձ, Կայոս, ազատիր ինձ»:

Եւ Կայոսը պատրաստ էր յարձակուիլ ամեն մի ոգու վրայ. որպիսին էլ Պերսեփոնէն կարողանար ուղարկել երկրի խորքերից, բայց զուր էր նայում իւր առջևը տարածութեան մէջ: Հուրջը դատարկ

էր, ինչպէս և միշտ միջորէի պահուն: Պայծառ լոյսը հեղհեղում էր քաղաքը: Ծովը կարծես արևումն այլւում էր. իսկ լուծեան մէջ լսւում էր տան շուրջը պտտուող ուրուրների աղմուկը:

Տեսիլները հետզհետէ աւելի և աւելի յաճախ էին պատահում և վերջը կրկնւում էին ամեն օր: Նրանք հալածում էին Անտէային դրսում, նախագաւթում և ներքին սենեակներում: Յիննան բժիշկների խորհրդով հրաւիրեց եգիպտական ստմբուկիւններին և բեդուիններին՝ իրանց կաւեայ սուլիչներով, որոնք բարձր երաժշտութեամբ պէտք է խլացնէին անտեսանելի ոգիների աղմուկը:

Բայց ամենը ապարդիւն. Անտէան այդ աղմուկը լսում էր նոյն իսկ ամենաբարձր խօսակցութեան ժամանակ: Իսկ երբ արեւ կանգնում էր այնպէս բարձր, որ ստուերը մարդի ոտի մօտն էլ ընկնում, այն ժամանակ տապից դողդող օդի մէջ երևում էր մեռեալի դէմքը, որ ապակեայ աչքերով Անտէային նայելով, դանդաղ քայլերով յետ էր քաշւում և կարծես ասում. «Հետևիր ինձ»:

Զ.

րբեմնապէս Անտէային թւում էր, թէ այդ դիակի շըրթունքները դանդաղ կերպով շարժուում են և երբեմն էլ նրանցից դուրս են սողում սև, զգուելի մոծեղներ և թռչում դէպի իւր կողմը: Հէնց որ տեսիլը միտն էր ընկնում, նա սոսկում էր: Վերջապէս կեանքը նրա համար այնքան ծանր, զարհուրելի դարձաւ, որ շարունակ խնդրում էր Յիննային կամ թրով սպանել իրան և կամ թոյլ տալ թոյն ընդունել:

Բայց Յիննան ոյժ չունէր այդ անելու: Աւելի

հեշտ էր նրա համար սրով իւր բոլոր երակները կտրտել, քան սպանել Անտէային: Երբ երեակայում էր նրա գլուխը՝ մեռած, փակուած թերթերունքներով, սառն ու անդորր, և այդ կուրծքը՝ պատառած իւր սրով, ապա զգում էր, որ ինքը մօտ է խելագարութեան:

Յոյն բժիշկներից մինն ասաց, թէ հեկատն է երևում Անտէային, իսկ անտեսանելի էակները, որոնց շրշխնն այնքան յաճախ լսում է նա, չարագուշակ աստծու շքախումբը կազմողներն են: Նրա կարծիքով Անտէայի համար փրկութիւն չկար, որովհետև ով հեկատին տեսնէ, պէտք է մեռնի: Այդ ժամանակ Յիննան, որ քիչ առաջ ծիծաղում էր ամեն մի սնոտիապաշտութեան վրայ, հեկատին մի հեկատուր *) զոհ արաւ: Բայց այդ զոհն էլ ոչինչ օգուտ չբերեց. և հետեւալ օրը մեռեալի դաժան աչքերը նոյնպէս անթարթ նայում էին Անտէային:

Նրա գլուխը ծածկելու փորձ անգամ արին. բայց Անտէան ամենաթանձր ծածկոցի տակից էլ տեսնում էր մեռեալի դէմքը: Երբ նա դտնւում էր խաւար սենեակում, այդ դէմքը յայտնւում էր պատի վրայ և լուսաւորում շրջապատող խաւարը իւր մեռելային դժգոյն լոյսով:

Երեկոները հիւանդն իրեն լաւ էր զգում. բայց այդ ժամանակ նա ընկղմւում էր մի այնպիսի խոր

*) Զոհաբերութիւն հարիւր եզնից կազմուած:

քնի մէջ, որ Տիմոնն ու Յիննան կարծում էին, թէ այլ ևս չի զարթնիլ: Վերջապէս նա այնքան թուլացաւ, որ չէր կարողանում առանց կողմնակի օգնութեան ման գալ. և նրան պատգարակով էին այս կամ այն կողմը տանում:

Յիննայի նախկին անհանգստութիւնը վերանորոգուեց և տիրեց նրա ամբողջ էութեանը: Նրա մէջ կարծես ի միասին ապրում էին թէ երկիւղ Անտէայի կեանքի մասին և թէ մի օտարոտի զգացում, որ նրա հիւանդութիւնը խորհրդաւոր կապ ունի այն ամենի հետ, ինչ որ Յիննան իւր բաց խօսակցութեան ժամանակ ասաց Տիմոնին: Թերևս ծերունի իմաստասէրն էլ նոյնն էր մտածում, բայց Յիննան չէր կամենում և մինչև անգամ վախենում էր հարցնել նրան: Այն ինչ հիւանդը թառամում էր ինչպէս մի ծաղիկ, որի բաժակում բոյն է դրել թունաւոր որդր:

Օտկայն չնայելով Անտէային փրկելու յոյսի կատարեալ բացակայութեան, Յիննան պաշտպանում էր նրան իւր յուսահատութեան ամբողջ զօրութեամբ: Նախ և առաջ նրան տեղափոխեց անապատը՝ Մեմփիսի շրջակայքը: Բայց երբ պիրամիտների ներքոյ ապրելն էլ չազատեց Անտէային սարսափելի տեսիլներից, վերադարձաւ Ալէքսանդրիա և շրջապատեց հիւանդին գուշակներով, կախարհներով և լալիր զապուկների բազմութեամբ, որոնք խորհրդաւոր միջոցների օգնութեամբ այնքան ճարպիկ կերպով շա-

հագործում են մարդկային դիւրահաւանութիւնը: Իսկ Յիննան չգիտէր որ միջոցն ընտրել և ձեռք էր զարկում ամեն բանի:

Այդ ժամանակ Կեսարիայից Ալէքսանդրիա եկաւ մի յայտնի բժիշկ, հրէայ Յովսէփը՝ Կուզայի որդին: Յիննան իսկոյն նրան իւր կնոջ մօտ հրաւիրեց, և չուտով յոյսը նորից լուսաւորեց նրա սիրտը: Յովսէփը, որ յունական և հռովմէական աստուածներին չէր հաւատում, արհամարհանքով մերժեց չեկատի ազդեցութեան մասին եղած ենթադրութիւնը: Նա ասում էր, թէ աւելի հաւանական է, որ դիւահար է եղել. և պատուիրեց թողնել Եգիպտոսը, ուր դեերից զատ նրա առողջութեան կարող էին վնասել և դելտայի ճահճային գոլորշիները: Խորհուրդ տուաւ գնալ Երուսաղէմ, ուր դեւերը մոտք չունին և օդը չոր ու առողջարար է:

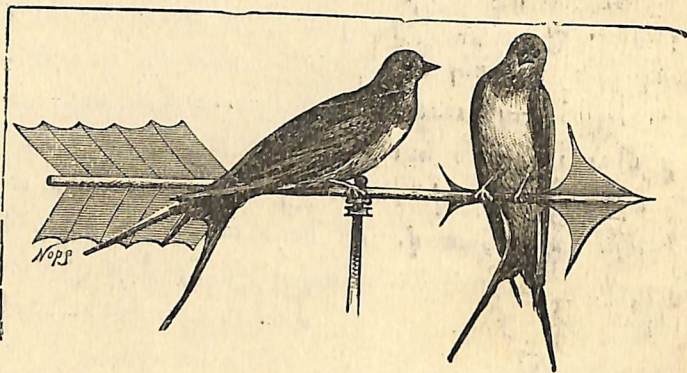
Յիննան սիրով ընդունեց այդ խորհուրդը աւելի այն պատճառով, որ նախ ուրիշ ելք չկար և երկրորդ՝ Երուսաղէմի կառավարիչն էր իւր մի ծանօթը, որի նախնիքը մի ժամանակ Յիննաների տան կլիկետներն են եղել:

Եւ արդարև պրօփուրատոր (կուսակալ) Պոնտացի Պիղատոսը գրկաբաց ընդունեց և նրանց տրամադրութեան տակ դրաւ իւր ամարային տունը, որ բաղաձի պարիսպների մօտ էր գտնւում:

Բայց Յիննայի յոյսերը կնոջ առողջանալու մասին յօգս ցնդեցան Երուսաղէմ հասնելուց ա-

ուաջ: Մեռած դէմքը նայում էր Անտէային նոյն իսկ նաւի տախտակամածի վրայ. իսկ տեղ հասնելուց յետոյ հիւանդը միջօրէի ժամին սպասում էր նոյն մահացու տաղնապով, որպէս և Ալէքսանդրիայում:

Եւ օրերը կրկին սահում էին յուսահատութեան, ահի և մահի ակնկալութեան մէջ:

Է.

նայելով շատրուանին, ստուերաշատ սրահակին և առաւօտեան վաղ ժամին, նախազաւթում սարսափելի շոգ էր: Սպիտակ մարմարը զարնան արեւից չիկացել էր: Բարեբախտաբար տնից ոչ հեռու բարձրանում էր մի հինաւուրց, սաղարթախիտ փիստայի ծառ, որ իւր ստուերի տակն էր առնում ընդարձակ տարածութիւն: Մեղմ բամբին փչում էր այդ արձակ տեղում: Յիննան հրամայեց այդ ծառի տակը դնել Անտէայի պատգարակը, որ զարգարուած էր հիացնանքով և խնձորենու ծաղիկներով: Ինքն էլ նստեց Անտէա-

ի մօտ, ձեռքը դրեց նրա՝ ալեքստրի նման դըժ-
գոյն ձեռների վրայ և հարցրեց.

— Լաւ ես արդեօք, թանկազինո՞ւ:

— Լաւ, պատասխանեց նա հազիւ լսելի ձայ-
նով և փակեց աչքերը, որպէս թէ բունը յաղթում
է: Տիրեց լռութիւն, ծառի տերևներն էին միայն
բամուց շրջիւն հանում. իսկ գետնի վրայ պատգա-
րակի մօտ փայլիլում էին տերևների արանքից թա-
փանցող արևի ճառագայթների ոսկեգոյն բծերը.
գորշ րարերի միջև անդադար ծղրղում էր մօրեխը:

Քիչ յետոյ հիւանդը բաց արաւ աչքերը:

— Կայսո, առաց նա, ճշմարիտ է, որ այստեղ
մի փիլիսոփայ է յայտնուել, որ հիւանդներին բը-
ժըշկում է:

— Այստեղ այգալիսի մարդկանց մարդարէ են
անուանում, պատասխանեց Յիննան: Ես լսել եմ
նրա մասին և կամենում էի քեզ մօտ հրաւիրել.
բայց երեաց, որ նա մի խորամանկ կախարդ է:
Քացի դրանից նա հայհոյել է այստեղի սրբութիւն-
ները և այս երկրի հաւատը: Այդ պատճառով պրո-
կուրատորը նրան մահուան է պատառարտել և այս-
օր նա պէտք է խաչուի:

Անտէան գլուխը խոնարհեց:

— Ժամանակը միայն կըժշկէ քեզ, աւելացրեց
Յիննան, տեսնելով Անտէայի երեսի վիշտը:

— Ժամանակը մահի ծառան է և ոչ թէ կեան-
քի, դանդաղ կերպով արտասանեց հիւանդը:

Նորից լռութիւն տիրեց. շուրջը աւելանում
էին արևի ոսկեայ բծերը. մօրեխն աւելի ուժով էր
ծղրղում. Ժայռերի արանքից դուրս էին սողում
փոքրիկ մողէսներ և տաքանում չիկացած քարերի
վրայ:

Յիննան մերթ ընդ մերթ նայում էր Անտէա-
յին: Հազարերորդ անգամը նրա գլուխն էր գալիս
միմկոյն յուսահատ միտքը, թէ բոլոր միջոցները
սպառուած են, թէ այլ և՛ս փրկութեան ոչ և է յոյս
չկայ, թէ շուտով իւր աստուածայրած էակից մի
վաղանցուկ ստուեր կմնայ և մի բուն աճիւն գե-
րեզմանի խորքում:

Եւ հէնց այժմ էլ Անտէան դոց աչքերով, պառ-
կած ծաղկադարդ պատգարակի վրայ, նրան մեռած
էր թւում:

— Ես էլ քո յետևից կգամ, մտքումը կրկնում
էր Յիննան:

Այդ ժամանակ հեռուից լսուեցաւ մէկի ոտ-
նաձայնը:

Անտէայի դէմքը սալրտնեց. կիսաբաց շրթուն-
քը, որ ազահութեամբ օդ էին շնչում, սեղմուեցան.
կուրծքը ալիկոծւում էր շտապ շնչառութիւնից:
Թշուառ նահատակը հաւատացած էր, թէ աներևոյթ
էակների բազմութիւնն է մօտենում, որոնք յայտ-
նում են մեռած, ապակեայ աչքերով դէմքի մերձե-
նալը: Բայց Յիննան յափշտակեց նրա ձեռքը և աչ-
խատում էր հանդուտացնել:

— Մի վախենար, Անտէա. այդ քայլերի ձայնը
ես էլ եմ լսում:

Եւ քիչ յետոյ աւելացրեց.

— Դա Պոնտացին է, մեզ մօտ է գալիս:

— Յիրաւի կածանի գլխին երեսց պրոկուրա-
տորը՝ երկու ստրուկների ուղեկցութեամբ: Դա ե-
րիտասարդութիւնն արդէն անցրած մարդ, կլոր,
խնամքով ածիլուած երեսով, վեհութեան և միևնոյն
ժամանակ անկեղծ հոգսի ու յոգնածութեան հետ-
քերով:

— Ողջոյն քեզ, ազնիւ Յիննա, և քեզ, աս-
տուածայինդ Անտէա. ասաց նա, մտնելով փիստա-
յի ծառի հովանու տակ: Այնպիսի ցուրտ գիշերից
յետոյ այսպիսի շոգ ճր... Թող նա բախտաւոր լի-
նի Ձեզ՝ երկուսիդ համար և թող նորից ծաղկի Ան-
տէայի առուջութիւնը որպէս այդ հիացնիւններն ու
խնձորենու ծաղիկները, որոնք զարդարում են նրա
պատգարակը:

— Ողջոյն և քեզ, պատասխանեց Յիննան. ողջ-
ւեր:

Պրոկուրատորը նստեց մի ժայռի բեկորի վրայ,
նայեց Անտէային. յօնքերը թեթիւ կիտեց ու ասաց.

— Առանձնութիւնը ձանձրոյթ ու հիւանդու-
թիւն է ծնում. այն ինչ հասարակութեան մէջ ան-
հաշիւ երկիւղը տեղ չունի: Ուստի մի խորհուրդ
եմ տալիս Ձեզ: Դժբախտաբար այս քաղաքը ոչ
Անտիոք է, ոչ Կեսարիա. այստեղ չկան խաղեր,

մրցանքներ. իսկ եթէ կրկէսներ էլ լինէին, ապա
տեղւոյս մոլեռանդ մարդիկը հետևեալ օրն իսկ կը-
կործանէին: Այստեղ միայն մի խօսք է լսում՝
«օրէնք». իսկ այդ օրէնքին ամեն ինչ խոչնդոտն է:
Ես աւելի կնախադասէի Սկիւթիայում ապրել, քան
այստեղ...

— Դրանով ի՞նչ ես ուզում ասել, Պիղատոս:

— Ասեմ. ես խնդրից հեռացայ. իմ հոգսերն
են դրա պատճառը: Ասացի, որ հասարակութեան
մէջ անհաշիւ երկիւղը տեղ չունի: Եւ հաա այսօր
դուք կարող էք օգուտ քաղել՝ ներկայ լինելով մի
տեսարանի: Երուսաղէմում պէտք է քշով բաւակա-
նանալ, իսկ գլխաւորը՝ աշխատել, որ Անտէան մի-
ջօրէի ժամին շրջապատուած լինի ամբոխով: Այսօր
պէտք է երեք մարդ խաչուին: Ոչինչ չտեսնելուց՝
այդ տեսնելը լաւ է: Բացի դրանից զատկական տօ-
ների առթիւ երկրի ամեն կողմերից քաղաք են
թափւում զանազան տեսակ թափառականների բազ-
մութիւն. դուք կարող էք այդ մարդկանց նայել ու
զուարճանալ: Ես կհրամայեմ, որ ձեզ տեղ տան
հէնց խաչերի մօտ: Յուսով եմ, որ մահուան դա-
տապարտուածները քաջութեամբ կմեռնին: Նրան-
ցից մէկը—մի զարմանալի մարդ է դա—իրան Աս-
տուծոյ Որդի է անուանում. աղաւնու պէս հեղ է
և արդարեւ մի այնպիսի գործ չի կատարել, որ մա-
հուան դատապարտուէր... բայց...

— Բայց դու նրան մահուան դատապարտեցիր:

— Կամեցայ զանազան անախորժութիւններից խուսափել և միևնոյն ժամանակ շնաճանճերի բնին ձեռք չտալ, որոնք բոլորում են տաճարի շուրջը։ Նրանք առանց այն էլ ինձ դէմ բողոքներ են ուղարկում Հռովմ։ Վերջապէս խնդիրը հռովմէական քաղաքացու չի վերաբերում։

— Դրանով դատաւարտուածի տանջանքները չեն մեղմանալ։

Պրովուրատորը չպատասխանեց. բոպէական լրուութիւնից յետոյ խօսեց՝ կարծես ինքն իրեն.

— Մի բան կայ, որ ես չեմ կարող տանել. դա ծայրայեղութիւնն է։ Ով ինձ մօտ արտասանում է այդ բառը, նա մի ամբողջ օրով զրկում է ինձ հոգու ուրախ տրամադրութիւնից։ Ամենից լաւը միջին ճանապարհն է. դա ոսկի է. իմ խոհեմութիւնը հարկադրում է ինձ հետեւել նրան։ Աշխարհիս երեսին մի անկիւն չկայ, ուր այդ կանոնին աւելի քիչ հետեւէին, քան թէ՛ այստեղ... բայց ի՞նչպէս այդ ամենը տանջում է ինձ։ Ո՛չ մի տեղ ոչ հանգստութիւն կայ, ոչ հաւասարակշռութիւն... ոչ մարդկանց մէջ և ոչ բնութեան... Այսպէս օբիւնակ այժմ գարունն է. գիշերները սաստիկ ցուրտ են, իսկ ցերեկը այնպէս շոգ է, որ քարերի վրայով դժուար է մանդալ։ Մինչև կէս օր դեռ ժամանակ չատ կայ. բայց նայեցէք, թէ ի՞նչ է կատարում մեր շուրջը։ Իսկ թէ ինչպիսի մարդիկ են այստեղ, դրա մասին չարժէ անդամ խօսել։ Այստեղ ես ապրում եմ

այն պատճառով, որ պարտաւոր եմ ապրել։ Խօսքը սակայն դրան չի վերաբերում... Կրկին խնդրից հեռացայ։ Գնացէք, մահապարտների խաչուիլը տեսէք. ես հաւատացած եմ, որ այդ Նազովրեցին բաջ պիտի մեռնի։ Ես հրամայեցի նրան ծեծել, կարծելով՝ թէ դրանով նրան մահից կազատեմ... ես ամենին խստասիրտ մարդ չեմ... Երբ նրան ծեծում էին, նա համբերում էր դառան պէս և մինչև անգամ օրհնում էր ժողովրդին... և թէպէտ արիւնով էր ծածկուած, բայց աչքերը բարձրացրեց դէպի երկինք և աղօթում էր։ Ամբողջ կեանքիս մէջ տեսածս մարդկանցից դա ամենազարմանալին է։ Այսօր կինս մի բոպէ հանգստութիւն չէ տուել ինձ։ Առաւօտից սկսած շարունակ կրկնում էր. «Մի թողնիր, որ անմեղին սպանեն»։ Ես էլ կամենում էի այդպէս անել. երկու անգամ գուրս եկայ և գիմեցի քահանայապետներին ու արհամարհելի ամբօխին. բայց նրանք միաբերան գոռում էին.

«Ի խա՛չ հան դդա»։

— Եւ դու դիջար, հարցրեց Յիննան։

— Եթէ չդիջէի, բաղաքում խռովութիւն կծագէր, իսկ ես այստեղ նստած եմ նրա համար, որ խաղաղութիւնը պահպանեմ։ Ծայրայեղութիւններ ես չեմ սիրում. բացի դրանից սարսափելի կերպով յոգնած եմ։ Բայց եթէ որ և է գործ եմ ձեռնարկում, այն ժամանակ առանց տատանուելու մի մարդի կեանքը գոհում եմ ընդհանուրի բարօրութեան

համար. մանաւանդ եթէ այդ մարդը ոչ որի յայտնի չէ՝ և նրա համար ոչ որ ինձ պատասխանատուութեան չի ենթարկիլ. Աւելի ևս վատթար կլինի այդ մարդու համար, եթէ հռովմայեցի չէ:

— Արեգակը միայն հռովմի վրայ չէ ծագում, պատասխանեց Անտէան:

— Աստուածայինդ Անտէա, պատասխանեց պօկուրատօրը. ես կարող էի քեզ պատասխանել, թէ ամբողջ երկրին նա միակերպ է լոյս տալիս, իսկ հռովմի փառքին՝ ևս աւելի. ուստի հռովմի շահի համար հարկաւոր է նուէր բերել ամեն ինչ: Իսկ խռովութիւնները խախտում են մեր ազդեցութիւնը. բայց նախապէս աղաչում եմ քեզ. մի պահանջիր, որ դատավճիռը փոխեմ: Յիննան էլ կարող է վկայել, որ եթէ դատավճիռն արտասանուած է. ապա միայն Գեսարը կարող է փոխել այն. իսկ ես, եթէ ցանկանամ էլ, չեմ կարող. ճշմարիտ է, Գայոս:

— Ճշմարիտ է:

Այդ խօսքերն ըստ երևոյթին Անտէայի վրայ անախորժ տպաւորութիւն թողեցին, և նա կարծես ինքն իրան ասաց.

— Ուրեմն առանց յանցանքի էլ կարելի է մահուան դատապարտուիլ:

— Ըստ ամենայնի անմեղ մարդ աշխարհումս չկայ, պատասխանեց Պոնտացին. Ահաւասիկ որովհետև այդ նազովրեցին ոչ մի յանցանք չի գործել, ուստի ես՝ որպէս պրոկուրատօր լուացի ձեռներս:

բայց որպէս մարդ ես դատապարտում եմ նրա վարդապետութիւնը: Ես դիտմամբ երկար խօսեցի նրա հետ. աշխատում էի փորձել նրան. և համոզուեցայ, որ նա մի չլսուած բան է քարոզում. մի բան, որ հասկանալ անգամ դժուար է: Աշխարհը պէտք է հաստատուած լինի բանականութեան վրայ... Ո՞վ է վիճում, թէ առարկնութիւնը անհրաժեշտ է... ի հարկէ՝ ոչ ես: Բայց չէ՞ որ ստոյիկեաններն էլ են պատուիրում խաղաղ սրտով ընդունել հակասական կարծիքները. և չեն պահանջում հրաժարուիլ ամեն բանից՝ սկսած կարողութիւնից մինչև այսօրուայ ճաշը: Խօսիր, Յիննա, դու խոհեմ մարդ ես. ի՞նչ կասէիր ինձ, եթէ այս տունը, ուր դուք բնակում էք, առանց դէս ու դէն նայելու վերցնէի ու տայի այն սինըրորներին, որոնք արեգունի են տալիս Եփայի դռների մօտ. իսկ նա հէնց այդ է պահանջում: Այլ և ասում է, թէ ամենքին պէտք է սիրել հաւասարապէս, հրէաներին այնպէս՝ ինչպէս հռովմայեցիներին, հռովմայեցիներին այնպէս, ինչպէս եգիպտացիներին, եգիպտացիներին այնպէս՝ ինչպէս աֆրիկացիներին և այլն: Խոստովանում եմ, այդ ինձ ձանձրացրել է: Այն ըողէին, երբ խնդիրը նրա կեանքին է վերաբերում, նա իրան այնպէս է պահում, որ կարծես թէ խօսքը իրան չի վերաբերում, այլ մի ուրիշ անձի, ուսուցանում է և... աղօթում: Իմ ի՞նչ գործն է փրկել նրան, որ իր անձի մասին չէ հոգում: Ով որ չափաւորութեան զգա-

ցումն չունի, անխոհեմ մարդ է: Բացի դրանից նա իրան կոչում է Աստուծոյ Որդի և խախտում է այն հիմունքները, որոնց վրայ կանգնած է աշխարհս. կնշանակէ՝ վնասում է իրան և ուրիշներին: Թող իւր սրտի խորքում մտածէ, ինչ որ կամենում է. միայն թէ հիմունքները չխախտէ: Ինչպէս մարդ հս բողոքում եմ նրա վարդապետութեան դէմ. թող ես ինքս չհաւատամ աստուածներին. դա իմ գործն է. սակայն ես ընդունում եմ կրօնը և հրապարակով առում եմ, թէ նա անհրաժեշտ է. ըստ որում գիտեմ, որ դա ժողովրդի համար լաւագոյն սանձն է: Ձիերը պէտք է լծուած լինին կառքերին, և այն էլ լաւ լծուած... Վերջապէս այդ նազովրեցու համար մահը պէտք է զարհուրելի չլինի. նա պնդում է, թէ յարութիւն պիտի առնի:

Յիննան ու Անտէան զարմանքով իրար նայեցին:

— Յարութիւն պիտի առնի:

— Այո, երեք օրից յետոյ. գտնէ այդպէս են ասում նրա աշակերտները. ես մոռացայ դրա մասին իրան հարցնել: Վերջապէս այդ միկնոյն է. որովհետեւ մահն ազատում է խոստումներից. բայց եթէ յարութիւն էլ չառնի, էլի ոչինչ չի կորցնում. որովհետեւ ըստ նրա վարդապետութեան՝ իսկական երջանկութիւնը յաւիտենական կեանքի հետ ի միասին՝ սկսւում է միայն մահից յետոյ: Նա դրա մասին խօսում է վճռաբար, ինչպէս կատարելապէս համոզուած մարդ: Նրա աշխարհն աւելի լուսաւոր է,

քան թէ ստորաբեղականայինը, և ով որ այստեղ աւելի է տանջւում, նա աւելի շուտ կմտնէ այնտեղ: Պէտք է միայն սիրել, սիրել և սիրել:

— Զարմանալի վարդապետութիւն է. ասաց Անտէան:

— Իսկ ժողովուրդը գոռում էր, թէ խաչիւր նրան, հարցրեց Յիննան:

— Ես ընաւ չեմ զարմանում. այս ժողովրդի հոգին առելութիւն է. իսկ ով, եթէ ոչ առելութիւնը, կպահանջէ խաչել սէրը:

Անտէան նիհար ձեռքը ճակատը տարաւ:

— Եւ նա հաւատացած է, թէ մահից յետոյ կարելի է ապրել և հրջանիկ լինել:

— Հէնց այդ պատճառով նրան չեն սարսափեցնում ոչ խաչը, ոչ մահը...

— Ինչպէս լաւ կլինէր այդ, Կայոս... բայց ուրտեղից է նա այդ իմանում, հարցրեց Անտէան:

Պրոֆուրատորը թոթուեց ձեռքը.

— Ասում է, թէ այդ իմանում է բոլոր մարդկանց հօրից, որ հրէաների համար նոյնն է, ինչ որ մեզ համար Իւպիտերը, այն տարբերութեամբ, որ՝ նազովրեցու ասելով՝ նա մէկ է և ողորմած:

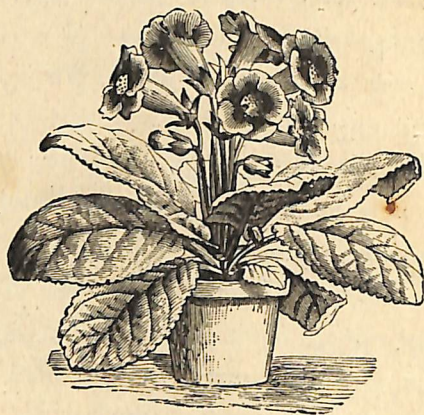
— Ինչպէս լաւ կլինէր այդ, Կայոս, կրկնեց հիւանդը:

Յիննան բաց արաւ բերանը, կարծես ուզում էր մի բան ասել. բայց լռեց և խօսակցութիւնն ընդհատուեց: Պոնտացիին ամբողջ ժամանակ մտա-

ծում էր Նազովրեցու տարօրինակ վարդապետութեան մասին. շարժում էր գլուխը, շուտ շուտ ուսերը վեր էր բաշում: Վերջապէս կանգնեց և սկսեց հրաժեշտի ողջոյն տալ:

— Կայսս, գնանք այդ Նազովրեցուն նայելու, ասաց Անտէան:

— Փութացէ՛ք, աւելացրեց Պիղատոսը հեռանալով. թափօրը շուտով կշարժուի:

Ը.

րն առաւօտուանից տօթ էր ու պարզ, իսկ միջօրէի մօտ ըսկըսեց ամպեր: Հիւսիս-արեւմուտքից լողում էին մութ, մրրկալից ամպեր, կարմիր-պղնձի գոյնով: Թէպէտ ամպերի միջից տեղ տեղ երևում էր երկնքի կապոյտը, բայց կարելի էր գուշակել, թէ նրանք շուտով կմիանան և կպատեն ամբողջ հորիզոնը: Արեւը ոսկեզօծում էր այդ ամպերի ատամնաւոր ծայրերը: Քաղաքի և մերձակայ բլուրների վրայ դեռ ևս փռւում պարզ երկնքի շերտը, իսկ վարն օդը կանգնած էր անշարժ զանգուածի պէս:

Բարձրաւանդակի վրայ, որ կոչւում էր Գող-

գովթայ, տեղ տեղ կանգնուած էին մարդկանց խմբեր, որոնք շտապել էին տեղ բռնել աւելի վաղ, քան տխուր թափօրը կմեկնէր քաղաքից: Արեգակը լուսաւորում էր քարոտ, ամայի ու անբեր ընդարձակ տարածութիւնը: Տեսարանի ընդհանուր միակերպ գորշ-մարդարտագոյն ֆօնը խանգարում էր միայն ճեղքուածների ու քարափների ցանկով, որոնք այնքան աւելի սև էին երևում, որքան աւելի պայծառ ճառագայթներով էր լուսաւորւում բարձրաւանդակը: Հեռւում երևում էին բարձր բլուրներ, նոյնպէս անբերրի ե ծածկուած հեռաւորութեան կապոյտ մառախուղով:

Ստորև Գողգոթայի բարձրաւանդակի և քաղաքի պարիսպների միջև ընկած էր մի հարթութիւն, ժայռերով ծածկուած, բայց արդէն ոչ այնպէս ամայի, ինչպէս բարձրաւանդակը: Այնտեղ ժայռերի ճեղքուածներում, ուր քիչ շատ բերրի հող էր ժողովուած, դուրս էին նայում արմաւենիք՝ ցանցառ ու խղճուկ տերևներով: Այստեղ ու սյնտեղ երևում էին հարթ տանիքաւոր շինութիւններ, որոնք ծիծեռնակի բների նման կղած էին քարեայ պատերին և կամ փայլում էին շիրիմի սպիտակութեամբ: Այդ օրերում մերձակայ տօների և գաւառներից մեծ ժողովուրդ գալու պատճառով պատերի մօտ տնկուել էին բազմաթիւ տաղաւարներ ու վրաններ, որոնց մօտ կանգնած էին մարգկանց խմբեր և շատ ուղտեր:

Արեւ շարունակ վեր էր բարձրանում երկնակամարի այն մասով, որը դեռ չէին կարողացել ամպերը ծածկել: Մօտենում էր ժամը, երբ սովորաբար այդ բարձրութիւնների վրայ տիրում էր մեռելային լուսթիւն, որովհետև բոլոր կենդանի արարածները ապաստան էին որոնում քաղաքի պատերի կամ ժայռերի ճեղքերի մէջ: Մինչև անգամ այժմ, հնայելով սովորական կենդանութեանը, մի տեսակ տխրութիւն էր թագաւորում այդ դատարկ տարածութեան վրայ, ուր արեւի շլացնող փայլն ընկնում էր ոչ թէ բուսականութեան, այլ գորշ քարակոշտերի վրայ: Քաղաքային հեռաւոր աղմուկի արձագանքը, որ այստեղ էր հասնում, կարծես փոխակերպւում էր այլքների աղմկի, որոնք՝ թուում էր, թէ կուլ են փնում շուրջը տիրող լուսթեան մէջ:

Մարդկանց խմբերը, որոնք առաւօտից տեղ էին բռնել Գողգոթայի վրայ, նայում էին դէպի քաղաքը, որտեղից պէտք է երևար թափօրը: Չուտով երևաց Անտէայի պատգարակը, ուղեկցութեամբ պրոկուրատորի տասնեակ զինուորների, որոնք որոշ չափով պէտք է օտարականներին պաշտպանէին նրանց անարգող մոլեռանդ ամբոխի վիրաւորանքներից: Պատգարակի մօտից փնում էր Յիննան՝ հարիւրապետ Ռուֆիլի ուղեկցութեամբ:

Անտէան աւելի հանդիստ և սղակաս վրդովուած էր երևում, թէև միջօրէն մօտենում էր, միշտ նշան

սոսկալի տեսիլների երևման, որոնք նրանից ծծում էին նրա կեանքը: Այն ամենը, ինչ որ պրոկուրատորը խօսել էր երիտասարդ Նազովրեցու մասին, իշխել էր Անտէայի մտքի վրայ և հեռացրել էր ուշադրութիւնն իւր հիւանդութիւնից: Այդ հանգամանքի մէջ թապնուած էր մի օտարոտի բան, որը նա գրեթէ չէր կարողանում հասկանալ:

Այն ժամանակուայ աշխարհը շատ էր տեսել մարդիկ. որոնք մեռել էին այնպէս հանգիստ, ինչպէս հանգիստ մարում է խարոյկը, երբ այլում, վերջանում են փայտերը: Բայց այդ շինծու հանգըստութիւն էր, որ բոլորում էր սրտի արիւնթիւնից և կամ փիլիսոփայական հաշտութիւնից այն մտքի հետ, թէ լոյսից խաւարը, իրական կեանքից մի մուայլ, անյայտ ու անորոշ դրութեան անցնելը անհրաժեշտականութիւն է: Մինչև այսօր ոչ ոք չէ օրհնել մահը. ոչ ոք չէ մեռել այն անդրդուելի հաւատով, թէ միայն դադարից յետոյ է սկսում իսկական կեանքն ու երջանկութիւնը, այնպիսի մի բարձր ու անվերջ երջանկութիւն, որ միայն կարող է տալ ամենակարող և անսահման էակը:

Իսկ նա, որին այժմ և եթ պէտք է խաչեն, քարոզում է այդ ինչպէս անկասկածելի ճշմարտութիւն: Անտէային ոչ միայն դարմացնում էր այդ վարդապետութիւնը, այլ և նրան թուում էր, թէ դա միջթարութեան ու յոյսի միակ աղբիւրն է: Նա գիտէր, որ պէտք է մեռնի, և տանջւում էր սոսկա-

լի վշտից: Ի՞նչ էր մահը նրա աչքում. — Յիննայից բաժանուելը, հօրից բաժանուելը, լոյսից, սիրուց, դաշտից, ցրտից, խաւարից բաժանուելը: Ուրբան լաւ կարող էր ապրել աշխարհում, այնքան աւելի դօրեղ պէտք է լինի վիշտը: Եթէ այդ մահը կարողանար նրան որևէ օգուտ տալ, եթէ Անտէան կարողանար հետը տանել գէթ սիրոյ վերաբերեալ յիշողութիւններից մի մասը, այն ժամանակ նա ճակատագրին հնազանդելու ոյժ կգտնէր իւր մէջը:

Եւ ահա յանկարծ, երբ մահից ոչինչ չէ սպասում, նա լսում է, թէ հէնց մահը կարող է ամեն ինչ տալ: Եւ ո՞վ էր այդ քարոզում: Մի արտասովոր մարդ, ուսուցիչ, մարգարէ, փիլիսոփայ, որ մարդկանց ներշնչում էր սէր՝ որպէս վեհագոյն առարկիւնութիւն, որ օրհնում էր նրանց, երբ նրանք ծեծում էին նրան և այժմ իսկ պէտք է խաչեն:

Ճինչն նա այդպէս էր քարոզում, մտածում էր Անտէան, բանի որ խաչը պէտք է լինի նրա միակ վարձը: Ոմանք իշխանութիւն ցանկացան. նա չցանկացաւ և խեղճ մնաց. միւսները՝ պալատներ, խընջոյքներ, ճոխութիւններ, ծիրանի դգեստ, կառքեր, փողոսկրեայ և սագափի դարդարանքներ. բայց նա ապրում էր ինչպէս հովիւ ոչխարների հօտի մէջ: Նա քարոզում էր սէր, կարեկցութիւն, աղքատութիւն... ապա ուրեմն չէր կարող չար մարդ լինել և մարդկանց խաբել: Բայց եթէ նա ճշմարիտն է ասել, ապա թող օրհնեալ լինի մահը, որպէս երկ-

րային ոչնչութեան վախճան, որպէս նուազ երջանկութեան փոխարկութիւն մեծ երջանկութեան հետ, որպէս լոյս մարող աչքերի համար և որպէս թևեր, որոնցով սլանում են յաւիտենական ուրախութեան օթեանը...»

Անտէան հասկացաւ այժմ, թէ ինչ է նշանակում յարութեան քարոզը: Թշուառ հիւանդի միտքն ու սիրտը ամուր կապուել էր այդ քարոզութեան հետ: Նա յիշեց իւր հօր յաճախ կրկնած խօսքերը, թէ միայն մի նոր ճշմարտութիւն կարող է մարդկային յոգնատանջ հոգին ազատել խաւարից եւ նրան կաշկանդող կապերից: Եւ ահաւասիկ դա նոր ճշմարտութիւն է. դա յաղթում էր մահը և փրկուելու հնարաւորութիւն էր տալիս:

Անտէան այնպէս էր խորասուզուել այդ մտքերի մէջ, որ Յիննան այդ օրը միջօրէին քիչ մնացած առաջին անգամը նրա երեսին սովորական վրդովման նշանները չտեսաւ:

Թափօրն արդէն դուրս էր եկել քաղաքից դէպի Գողգոթա. այն բարձրութիւնից, ուր կանգնած էր Անտէայի պատգարակը, երևում էին ամենաշնչին մանրամասնութիւնները: Ահագին էր այն ամբոխը, որ մահապարտին դէպի պատժատեղին էր ուղեկցում. բայց նա էլ կարծես հայչում էր քաբքարոտ անապատի ընդարձակութեան մէջ: Քաղաքի բաց դռներից դուրս էին հոսում մարդկանց ալիքները. ճանապարհին նրանց հետ միանում էին նոր խմբեր,

որոնք սպասում էին դռներից դուրս: Այս մարդկային հեղեղի շուրս կողմով գնում էին տղաների երամաներ: Թափօրը փոփոխում էր իւր գոյնը և փայլում էր տղամարդկանց սպիտակ շորերից և կանանց կարմիր ու կապոյտ քօղերից: Միջավայրում փայլատակում էին հռովմէական զինուորների սուսերներն ու նիզակները: Հետզհետէ որոշ ու պարզ էր դառնում դանադան ձայներից կազմուած աղմուկը, որ լսում էր հեռուից:

Վերջապէս թափօրը մօտեցաւ Գողգոթային: Ժողովրդեան առաջին շարքերն սկսեցին բլուրը բարձրանալ: Ամբոխն շտապում էր մօտ տեղերը բռնել, որպէս զի պատժի մանրամասներից ոչ մէկը աչքից չթողնի: Այդ պատճառով մահապարտներին ուղեկցող զինուորների խումբը բաւականաչափ յետ էր մնացել: Առաջինն երևացին կիսամերկ երեխայք, առաւելապէս տղայք, ազդրները պատած լաթի կլտորսով, գլուխները խուզած, քունքերին միայն խուպոսներ թողած, դժգոյն, կապտաւուն աչքերով և ճշացող ձայնով: Այդ աղմուկի և աղաղակի մէջ ներանք ժայռերի ճեղքուածներից քարեր էին պոկոտում, պահում, որ դցեն խաչեալների վրայ: Երեխաների յետևից թափուեց ժողովուրդը:

Ամենքի երեսները կարծես վառուում էին հետաքրքիր տեսարանը շուտով տեսնելու ցանկութիւնից. բայց և նրանցից ոչ մէկի վրայ կարեկցութեան հետք չկար: Աղմկաւոր ձայները, հապճեպ

խօսքերը, սուր շարժողութիւնները զարմացնում էին մինչև անգամ Անտէային, թէև նա Աղէքսանդրիայից ծանօթ էր ամբոխի դատարկախօսութեան և աշխոյժին։ Այստեղ մարդիկ իրար հետ խօսում էին այնպէս, որ կարծես ցանկանում էին միմեանց վերայ յարձակուիլ։ և գոռում էին, որպէս թէ խնդիրն իրենց մահուան կամ փրկութեանն է վերաբերում։

Հարկւրապետ Ռուֆիլը մօտեցաւ պատգարակին. խաղաղ ու գործասէր մարդու եղանակով Անտէային զանազան բացատրութիւններ էր տալիս. այն ինչ քաղաքի կողմից շարունակ գալիս էին մարդկանց նորանոր հոսանքներ։ Բազմութեան մէջ երեւում էին Երուսաղէմի հարուստ քաղաքացիքը, որոնք աշխատում էին հեռու պահել իրենց զանազան սինլլբորներէից, նրանց մէջ կային գիւղացիներ, հողագործներ՝ մաղախն ուսներին, բարեսիրտ և զարմացած հովիւներն՝ այծի մորթից շինած շորերով։ Կանանց շարքերը խառնուել էին տղամարդկանց շարքերի հետ. բայց որովհետև աւելի հարուստ քաղաքացի կանայքը սիրով չէին դուրս գալիս տնից, ուստի այստեղ հաւաքուել էին գլխաւորապէս ժողովրդի կանայք, գեղջկուհիք կամ խայտաճամուկ հագուած գեղեցկուհիք՝ ներկած մազերով, յօնքերով և եղունգներով, զարդարուած դրամներից հիւսած լայն մանեակներով, հեռու տարածելով նարդոսի բուրմունքը։

Վերջապէս յայտնուեց և սինեգրիոնը, նրա մէջը՝

Աննա Բահանյապետը—մի ծերունի բուլի կերպարանքով և կարմիր արտևանուկներով—և հաստամարմին Կայափան՝ երկճիւղ խոյրով, ոսկեղօծ տախտակը կրծքին։ Սրանց հետից գալիս էին զանազան փարիսեցիք, բարձ տալով իրանց ոտները, որոնք քայլելիս դիտմամբ հանդիպում էին զանազան խոշրնդոտների. ապա փարիսեցիք՝ արիւնոտ ճակատներով, որոնք նոյնպէս դիտմամբ իրանց զուլնները պատերին էին խփում, և կորացած փարիսեցիք, որոնք կարծես պատրաստ էին ամբողջ ժողովրդի մեղքը իրանց ուսերին առնելու։ Դժնեայ լրջութիւնն և սառնասիրտ կատաղութիւնը պարզ կերպով տարբերում էին դրանց հասարակ ժողովրդի աղմկալի ամբօխից։

Յիննան նայում էր բոլոր անցնողներին իշխող ազգին պատկանող անձի արհամարհանքով, Անտէան՝ զարմանքով և երկիւղով։ Նա շատ էր տեսել հրէաներ Ալէքսանդրիայում, բայց այնտեղ նրանք նման էին յոյներին, իսկ այստեղ առաջին անգամը տեսնում էր նրանց հէնց այնպէս, ինչպէս նկարագրել էր պրոկուրատորը։ Անտէայի մատաղ դէմքը, ուր մահն արդէն իւր կնիքն էր դրոշմել, նրա կազմուածքը, որ աւելի ստուերի՝ քան կենդանի էակի էր նման, իրանց վրայ էին դարձրել ընդհանուր ուշադրութիւն։ Ամբօխը դիտում էր նրան այնքան յանդգնութեամբ և աներեսութեամբ, որքան թոյլ էին տալիս պատգարակը պահպանող զինուորները։

Իւրաքանչի երեսին երևում էր ատելութիւն և արհամարհանք դէպի օտարները, և ոչ մէկի երեսին չէր նշմարւում ցաւակցութիւն դէպի թշուառ հիւանդը: Ընդհակառակը նրանց զայրացած աչքերում աւելի ուրախութիւն էր փայլում, որ հիւանդութեան զոհը չէ կարող խուսափել ճակատագրական վախճանից: Անտէան այժմ միայն հասկացաւ, թէ ինչո՞ւ այդ մարդիկը պահանջում էին խաչել մարգարէին, որ սէր էր քարոզում:

Նւ այդ Նազովրեցիին յանկարծ երևաց նրան իբրև մի մտերիմ և սիրելի անձն: Նա պէտք է մեռնէր. ինքն էլ՝ նոյնպէս: Այժմ արդէն ոչինչ չէր կարող փրկել Նազովրեցուն. դատավճիռն արդէն արտասանուած էր. բայց նոյնը և Անտէայի վրայ: Նրան թւում էր, թէ իրանց կապում է դժբախտութեան և մահու եղբայրակցութիւնը: Միայն թէ Նազովրեցին դէպի խաչն էր գնում հաւատով, իսկ Անտէան այդ հաւատը չունէր ու եկել էր փոխ առնելու նրա օրինակից:

Այդ միջոցին ամբոխի աղմուկը զօրանում էր. լսուեց սուլոց, գոչիւն և ապա յանկարծ ամեն ինչ լռեց: Հսւում էր միայն զէնքերի շաշիւնը և լեզիօնարների ծանր քայլերը: Ամբոխը տատանուեց, զինուորների համար ճանապարհ բացեց և պատժապարտներին ուղեկցող զունդը հաւասարուեց պատգարակին: Առջևից, աջ ու ձախից և յետևից դանդաղ ու հաւասար քայլերով գնում էին զինուորնե-

րը. մէջ տեղը երևում էին երեք խաչ, որոնք կարծես օլումն էին լողում, որովհետև այդ խաչերը կրող մարդիկը նրանց ծանրութեան տակ ճկել էին: Դիւրին էր հասկանալ, թէ այդ երեք մարդկանց մէջ Նազովրեցին չկար. երկու պատժապարտների երեսները կրում էին ոճիրի և անառակութեան յայտնի հետք. իսկ երրորդը երեսով մի ոչ երկտասարդ հասարակ գիւղացի էր, որին հռովմէական զինուորները ստիպում էին տանել խաչը մի ուրիշի փոխարէն: Նազովրեցին գնում էր խաչերի յետևից՝ երկու պահապանների ուղեկցութեամբ, ծիրանի վերաբերումով ծածկուած, գլխին կար փշեայ պսակ, որի փշերի տակից խոշոր կաթիլներով արիւն էր հոսում: Այդ կաթիլներից մի քանիսը վայր էին գլորւում երեսի վրայով, միւսները չորացել էին ճակատին վայրի վարդենու պտուղների կամ բուստի հատիկների նման:

Նազովրեցին դժգոյն էր և ամբոխի ծաղրի միջով առաջ էր գնում անհաստատ և թոյլ քայլերով. կարծես նա ընկղմուած էր մի խորը մտածման մէջ, որ դուրս է տեսանելի աշխարհի սահմաններից, առեսն արդէն վերացած երկրից. թւում էր, թէ նա չէ լսում ատելութեան աղաղակները, մի՞ ամենայն ինչ ներող զգացմամբ, որ անցնում է մարդկային ներողամտութեան չափը, և կարեկցութեամբ, որ անցնում է մարդկային կարեկցութեան ոահմանը, յաւիտենականութեամբ սքողուած, երկրային շա-

լուծեան մակերևոյթից վեր բարձրացած և ամբողջ աշխարհի մեծ վշտովը համակուած:

— Դու ճշմարիտ ես, դողդոջիւն շրթունքով շշնջաց Անտէան:

Յէնց այդ վայրկենին թափօրը հաւասարուեց նրա պատգարակին և մինչև իսկ մի րոպէ կանգ առաւ, որովհետև զինուորներն ուժով էին իրանց համար ճանապարհ բաց անում: Անտէան տեսաւ Նազովրեցուն մօտիկից. թէ ինչպէս հովը խաղում է նրա գէսերի հետ, տեսաւ այն կարմիր արտափայլութիւնը, որ ծիրանի վերարկուից ընկնում էր նրա դժգոյն, թափանցիկ երեսին: Դէպի նա գրոհ տուող ամբոխը նեղ շրջանակի մէջ փակեց զինուորներին, և նրանք պարտաւորուած էին իրանց նիզակներով պաշտպանել դատապարտուածին ժողովրդեան կատաղութիւնից:

Ամենուրեք տեսնում էին տարածուած ձեռներ, սեղմուած բռունցքներով. աչքեր, որ բիշ էր մնում դուրս թափուէին իրանց բներից. փայլող ատամներ, խառնուած մորուսներ, փրփրած շրթոններ, որոնք անէծք էին վիժում: Բայց նա՛ այդ սրբազան նահատակը կարծես ասում էր. «Ինչ եմ արել ձեզ». և աչքերը դէպի երկինք ամբառնալով՝ աղօթում էր.

— Անտէան, Անտէան, կանչեց Յիսնան:

Բայց Անտէան չէր լսում նրա ձայնը. աչքերիցը թափւում էին արտասուքի խոշոր կաթիլներ:

Նա մոռացել էր իւր հիւանդութիւնը, մոռացել էր, որ ահա քանի օր է արդէն պատգարակից չէ բարձրացել, այժմ նա բարձրացել էր, դողդոջիւն, գրեթէ խելակորոյս՝ ցաւից, կարեկցութիւնից, զայրութիւց անմիտ ամբոխի դէմ. սկսեց իւր պատգարակը զարդարող ծաղիկները պոկոտել և թափել Նազովրեցու ոտքի տակ:

Մի րոպէ լուծին տիրեց: Ամբոխը զարմացել էր, տեսնելով այդ ազնուհի հռովմայեցուն յարգանք տալիս դատապարտեալին, որը հայեացքը նրա դժգոյն, հիւանդոտ երեսին գցեց, և շրթոնները շարժուեցին, կարծես օրհնում էր նրան: Անտէան կրկին պատգարակի բարձերի վրայ ընկաւ: Նա պարզապէս զգում էր, որ իւր վրայ լոյսի, բարութեան, ողորմածութեան, յոյսի և երջանկութեան հեղեղ է թափւում: Եւ կրկին շշնջաց.

— Դու ճշմարիտ ես, դու Արդար ես:

Եւ Անտէայի աչքերը լցուեցան արտասուքով: Բայց պատժապարտին առաջ տարին այնտեղ, ուր ժայռերի ձեղքի մէջ ամրացրած էին երեք սիւն, որոնք խաչերի համար հիմքեր պիտի լինէին: Նորից ամբոխը ծածկեց նրան. բայց պատժապարտը տեղի ընդհանուր մակերևոյթից բարձր էր, այնպէս որ Անտէան քիչ յետոյ նորից տեսաւ նրա գունատ դէմքը և փշայալ սպակը: Լեզբիները մի անգամ էլ գործի դրին իրանց նիզակները քշելու համար ամբոխին, որ խանգարում էր պատիժն իրագործել:

Նրանք սկսեցին երկու աւագակներին կապել կողքի խաչերի վրայ: Երրորդ խաչը կանգնած էր մէջ տեղը, և նրա վերևից կապրած էր մի սպիտակ տախտակ, որը տատանում էր զօրացող բամին: Երբ զինւորները մօտենալով Նազովրեցուն՝ սկսեցին նրա ըզգեստը հանել, ամբոխն աղաղակեց. «Թագաւոր հրէից: Մի թողնիր, թագաւոր... Ո՞ւր են քո գընդերը... Պաշտպանիր քեզ»: Ժամանակ առ ժամանակ պայթում էր ծիծաղ. թւում էր, թէ ամբողջ ապառաժոտ հրապարակը բռնուած է մի երկարատև սաստիկ ծիծաղով: Պատժապարտին պառկեցրին գետնի վրայ, որ նրա ձեռները խաչին գամեն և ապա խաչի հետ ի միասին բարձրացնեն գլխաւոր սիւնի վրայ:

Այդ միջոցին պատգարակից ոչ հեռի կանգնած մի մարդ՝ սպիտակ թիկնոցը հագին, գլխին մոխիր էր ցանում և յուսահատ ձայնով գոչում.

— Ես բորո՞տ էի և նա ինձ բժշկեց. և այդ նըրան են այժմ խաչում:

Անտէան գունատուեց:

— Նա բժշկել է դրան... լսում ես, Կայոս, հարցրեց նա:

— Կարելի է ուզում ես տո՞ւն վերադառնալ, պատասխանեց Յիննան:

— Ո՛չ, ես կմնամ:

Յիննան համակուեց մի վայրենի, անսահման ստրջանքով, թէ ինչո՞ւ գլխի չէ ընկել ու տուն չէ

հրաւիրել Նազովրեցուն՝ Անտէային բժշկելու:

Բայց այդ միջոցին զինուորները Նազովրեցու ձեռներին դնելով բեռները՝ մուրճով զարնել սկսեցին: Լսում էր երկաթը երկաթին կաշելու խոլ ձայնը, որ փոխարկուեց պարզ ձայնի, երբ բեռի սայրն անցնելով մօից՝ սկսաւ փայտի մէջ խրուիլ: Ամբոխը լռեց. և լռեց միայն նրա համար, որ հըրճուի այն հեծեժանքով, որ տանջանքները Նազովրեցու շրթունքից պէտք է բաղէին: Բայց նա լուռ մնաց. և լսում էին միայն մուրճի չարագուշակ և սոսկալի հարուածները:

Վերջապէս աշխատանքը վերջացաւ և պատժուողի մարմինը վեր բարձրացուեցաւ: Հռովմէական հարիւրապետը երգող ձայնով վերջին պատուէրներն էր տալիս. և զինուորներից մէկն սկսեց սիւնին գամել Նազովրեցու ոտները:

Ամպերը, որ առաւօտից երկինք էին հաւարուել, այժմ բոլորովին ծածկեցին արեգակը: Հեռաւոր բլուրներն ու ժայռերն, որոնք մինչ այդ լուսաւորուած էին ջերմ ճառագայթներով, յանկարծ մթագնեցին. լոյսը խաւարեց: Զարագուշակ, պղնձակարմիր խաւարը պատեց բոլոր շրջակայքը, և թանձրանում էր այնքան, որքան արեւ թագնում էր ամպերի ետևում: Թւում էր թէ մէկը երկրի վերայ ճնշող խաւար էր թափում: Այրող բամին, որ փչում էր մէջ ընդ մէջ, յանկարծ լռեց. օդը անտանելի հեղձուցիչ դարձաւ:

Յանկարծ այդ կարմրաւուն շողերն էլ մթնեցին. դիշերուան պէս դաժան ամպերն սկսան դէպի ժողովուրդն ու բարձրաւանդակը շարժուիլ: Մերձեցում էր սաստիկ փոթորիկ... Ամեն ինչ վրդովմունք էր շնչում:

— Յե՛տ գնանք տուն, ասաց Յիննան:

— Ո՛չ, ես ուզում եմ մէկ էլ նայել նրան, պատասխանեց Անտէան:

Խաւարը պատել էր խաչերի վրայից կախուած մարմինները, և Յիննան հրամայեց իւր ամուսնու պատգարակը պատժավայրին մօտ տանել: Անտէան բարձրացրեց աչքերը. Ջրջապատող խաւարի մէջ մութ փայտի վրայ Խաչեալի մարմինը թուում էր նրան՝ որպէս թէ լուսնի ճառագայթներից է հիւսուած: Նրա կուրծքը բարձրանում էր ծանր շնչառութիւնից, բայց գլուխն ու աչքերը դեռ էլի դէպի երկինք էին դարձրած:

Ամպերի խորքից յանկարծ լսուեց մի խուլ ձայն, և որոտը խլացուցիչ ճարճատիւնով սահեց արեւելքից արեւմուտք և յետոյ՝ կարծես մի անյատակ անդունդ գլորուելով, հարուածեց այնպէս ուժգին, որ երկիրը հիմքիցը դրդաց:

Նոյն միջոցին մի ահագին կայծակ պատառեց ամպերը և լուսաւորեց երկինքը, երկիրը, խաչերը, գինուորների գէնքերը և ոչխարների հօտի պէս մի տեղ խռնուած չփոթուած ամբոխը:

Այդ անսովոր լոյսից յետոյ թագաւորեց էլ ա-

ւելի խոր խաւար: Պատգարակից ոչ հեռու լսում էին կանանց հառաչանքներ, և այդ հառաչանքներում տիրող լութեան մէջ մի սոսկալի դարմացուցիչ բան կար: Նրանք, որ միասին էին եկել ու խառնուել ամբոխի մէջ, սկսեցին միմեանց կանչել: Ամեն կողմից լսում էին շփոթուած ձայներ:

— Վա՛չ, անմեղ մարդուն խաչեցին:

— Նա ճշմարտութիւն էր բարոգում, վա՛յ:

— Նա մեռելներին յարութիւն էր տալիս:

Մէկը յանկարծ բացականչեց.

— Վա՛յ քեզ, Երուսաղէմ:

— Մինչև անգամ երկիրը շարժուեց, աւելացրեց մի այլ ձայն:

— Ամպերի խորքից դուրս ժայթքեց մի նոր հեղեղ կայծակների, նման ահագին կրակէ կերպարանքների բաղմութեան: Ժողովուրդեան ձայները լրեցին, ճիշտն ասած կորան մրրկի սուլոցի մէջ, որ չլսուած կատաղութեամբ բարձրացաւ, սկսեց մարդկանց հանդերձները պոկել ու դաշտի վրայ ցրուել:

— Երկիրը դողում է, կրկին լսուեց ամբոխի մէջ:

Ոմանք սկսան փախչել, միւսներին երկիրը մեխել էր գետնին, և նրանք կանգնած էին փայտացած, առանց խելքի, մի մութ գիտակցութեամբ, թէ մի սոսկալի գործ է կատարուել:

Վերջապէս խաւարն սկսաւ պարզուել: Մրրիկը բշոււմ էր ամպերը, տարածում և հիւսում և պատըռտում նորից, որպէս փթած ձորձեր:

Հուտով ամպերի մութ վարագոյրը ճեղքուեց և այդ բացուածքից արևի ճառագայթների հեղեղ թափուեց երկրի վրայ: Ամեն ինչ պարզուեց. բլուրն էլ, խաչերն էլ, մարդկանց զարհուրած երեսներն էլ:

Նազովրեցու դժգոյն՝ իբր մոմեղէն գլուխը խոնարհուեց կրծքի վրայ. աչքերը բաց և շրթունքները կապտել էին:

— Մեռա՛ւ, շնչաց Անտէան:

— Մեռա՛ւ, կրկնեց Յիննան նրանից յետոյ:

Այդ րոպէին հարիւրապետը նիզակով ծակեց մեռեալի կողը: Զարմանալի բան. կարծես թէ արևի և այդ մահուան տեսքը հանգստացրին ամբոխին: Այժմ դա աւելի մօտեցաւ պատժի տեղին. զինուորներն այլ ևս չէին հեռացնում նրանց: Հընչեցին ձայներ:

— Վա՛յր իջիր խաչիցը, վա՛յր իջիր խաչիցը:

Անտէան մի անգամ ևս նայեց այդ դժգոյն և խոնարհուած գլխին և ասաց հանդարտ ձայնով.

— Մի՛թէ նա յարութիւն կառնէ:

Նա տեսաւ, թէ ինչպէս մահը կապոյտ կնիքներ է դրօշմել նրա աչքերին և շրթունքին. տեսաւ անբնական կերպով ձգուած բազուկները, այդ անշարժ մարմինը, որ բոլորովին վայր էր բաշուել, բայց և այնպէս նրա ձայնը հնչում էր յուսահատական կասկածով:

Փոքր կասկած չէր տանջում և Յիննայի հոգին: Նա նոյնպէս չէր հաւատում, թէ Նազովրեցին յա-

րութիւն կառնէ: Բայց դրա փոխարէն հաւատում էր, որ եթէ նա կենդանի լինէր, ապա միայն նա կարող էր իւր բարի կամ չար զօրութեամբ բռնել Անտէային:

Իսկ ամբոխը խաչի մօտ քանի գնում՝ աւելանում էր և ծաղրական ձայները գոչում էին.

— Վա՛յր իջիր խաչիցը, վա՛յր իջիր խաչիցը:

— Վա՛յր իջիր, յուսահատութեամբ, իւր հոգու խորքում կրկնեց Յիննան. բռնկիր նրան և առ իմ հոգին:

Երկինքը պարզուեց: Լեռները դեռ մառախուղով էին պատած, բայց Գողգոթայի և քաղաքի վերայ մի կտոր ամպ էլ չկար: Անտոնիոսի աշտարակը չլացուցիչ փայլում էր արևի տակ, որպէս մի երկրորդ արեղակ: Թարմացած օդի մէջ սաւառնում էին հարիւրաւոր ծիծեռնակներ: Յիննան տուն վերադառնալու նշան տուաւ:

Միջօրէն վաղուց անցել էր. մօտենալով տանը, Անտէան ասաց.

— Հեկատն այսօր չեկաւ:

Յիննան էլ այդ էր մտածում:

Թ.

Եսիլը հետեւեալ օրն էլ չե-
րեցաւ: Հիւանդն անսովոր
կերպով աշխոյժ էր, որովհետեւ Գե-
սարիայից եկել էր հայրը, որ շատ
անհանգիստ էր իւր դստեր առող-
ջութեան մասին. վախեցած Յիննայի
նամակներից՝ նա շուտափոյթ թողեց
Ալէքսանդրիան, որպէս զի իւր սիրելի և միակ Անտէա-
յին մահուանից առաջ մի անգամ ևս տեսնի: Յոյսը նո-
րից ուզում էր Յիննայի սիրտը մտնել. բայց Յիննան
չէր համարձակում դռներ բաց անել այդ հիւրի առջև ու
չէր վստահանում յուսալ: Անտէային սպանող տե-
սիւնների մէջ առաջ էլ դադարներ էին եղել. բայց

այդ թեթևութիւնը Յիննան վերագրում էր Տիմոնի
դալստեան և պատժավայրից ստացած տալաուրու-
թեանը: Այդ տալաուրութիւնն այնքան էր տիրել
հիւանդի հոգուն, որ իւր հօր հետ էլ ոչ մի ուրիշ
բանի մասին խօսել չէր կարողանում: Տիմոնը լը-
սում էր կենտրոնացած, խորհում էր և ապա ու-
շադրութեամբ հարց ու փորձ էր անում Նազովրե-
ցու վարդապետութեան մասին, որի վերաբերմամբ
Անտէան գիտէր միայն այն, ինչ որ պրոկուրատորն
էր հաղորդել:

Ինչ և իցէ այժմ ընդհանրապէս Անտէան իրան
աւելի առողջ և աւելի ուժեղ էր զգում, իսկ երբ
միջօրէն յաջողութեամբ անցաւ, ապա նրա աչքե-
րում փայլեց յուսոյ ճառագայթը: Նա այդ օրը եր-
ջանիկ համարեց և խնդրեց ամուսնուն արձանա-
գրել այդ:

Բայց խսկապէս օրը մռայլ էր և տխուր: Յաժր
միատեսակ ամպերից ամբողջ ժամանակ անձրև էր
գալիս, սկզբում յորդ, յետոյ մանր, ցուրտ և թա-
փանցող: Երկինքը միայն երեկոյեան պարզուեց և
արևի ահագին գունդը ծիրանի և ոսկէ գոյներով
ներկեց ամպերը, անապատի գորշ քարերը, քաղա-
րից դուրս գտնուող այգեստանների դարբասների
սպիտակ մարմարիոնը և իջաւ հեռաւոր Միջերկրա-
կան ծովը:

Դրա փոխարէն եղանակը հետեւեալ օրը հրա-
շալի էր: Երևում էր, թէ տօթ պէտք է լինի, բայց

առաւօտը թարմ էր, երկինքն առանց ամպի կտորի և երկիրը ողորդւած երկնքի կապուտակութեան փայլով, այնպէս որ բոլոր առարկաները կապոյտ էին թւում: Անտէան պատուիրեց իրան փիստայի ծառի տակը տանել, որպէս զի բլրակից, ուր բարձրացած էր այդ ծառը, հրճուի զուարթ ու կապոյտ հեռւորութեան տեսարանով: Յիննան ու Տիմոնը մի քայլ անգամ չէին հեռանում պատգարակից, հետեւելով հիւանդի գէմբի ամենափոքր փոփոխութեանը, այդ գէմբի վրայ նկատուում էր մի անհանգիստ սպասողութիւն, բայց հետքն էլ չկար այն մահացու սարսափի, որ սովորաբար բռնում էր նրան միջօրէի մերձենալուց առաջ: Այժմ նրա աչքերը աւելի պարզ էին փայլում և այտերը ներկուել էին թեթիկ կարմրութեամբ: Այժմ Յիննան էլ մէկ մէկ իրան թոյլ էր տալիս մտածել, թէ Անտէան կարող է առողջանալ, և այդ մտածելիս նա ուզում էր գետնին ընկնել, ազատութիւն տալ իւր ուրախութեան արտասուքներին և օրհնաբանել աստուածներին, բայց յետոյ սիրտը կրկին ճնշւում էր, երբ մտածում էր, թէ այդ թերևս հանգչող լամպարի վերջին առկայծումն է: Յանկանալով ամրապնդել իւր յոյսը, նա երբեմնապէս նայում էր Տիմոնին, բայց նրան էլ երեւի նոյն մտքերն էին զբաղեցնում, որովհետև աշխատում էր Յիննայի հայեացքից խուսափել: Երեքից ոչ մինը մի խօսք անգամ չէր ասում, թէ միջօրէն մօտենում է: Բայց Յիննան, որ գիտում էր կնոջ

ստուերը, բաբախող սրտով նկատեց, որ այդ ստուերը հետզհետէ կարճանում է:

Բոլորը նստած էին կարծես խորասուզուած մտքերի մէջ: Թերևս ամենաքիչ անհանգիստը ինքը Անտէան էր: Պառկած բաց պատգարակի մէջ, ծիրանի բարձի վրայ, նա հաճոյքով ներշնչում էր թարմ օդը, որ մեղմ հոգմը բերում էր, արևմուտքից, ծովի կողմից: Բայց միջօրէին մօտ այդ հողմիկն էլ դադարեց: Չոգն անտանելի էր դառնում: Նարդոսի՝ արևի տակ ջերմացած թփերն սկսան մի ծանր բուրմունք արձակել: Ծաղկանց թփերի վրայ թռչկոտում էին խայտաճամուկ թիթեռնիկները: Փոքրիկ մողէսները՝ սովոր այդ պատգարակին էլ, այդ մարդկանցն էլ, աներկիւղ դուրս էին սողում ճեղքերից, թէև մի բոսկէ էլ չէին կորցնում իրանց զգուշաւորութիւնը: Ամբողջ աշխարհը դադար էր առնում ու հանգստանում էր լոյսի և ջերմութեան ազդեցութեան տակ, կապուտակ երկնքի անամպ տանիքի տակ:

Տիմոնն ու Յիննան ըստ երևոյթին նոյնպէս խորասուզուել էին անխնայ թափուած հանգստութեան մէջ: Հիւանդը փակել էր աչքերը. կարծես նրան թմրեցրել էր մի թեթիկ նինջ, և ոչինչ չէր խանգարում լուծթիւնը, բացի այն ծանր հառաչանքից, որ մերթ րնդ մերթ դուրս էր թռչում հիւանդի կրծքից:

Իսկ այդ ժամանակ Յիննան նկատեց, որ իւր

